ePublishing

Lexicographic Bulletin

Vol 26 (2012)

Lexicographic Bulletin

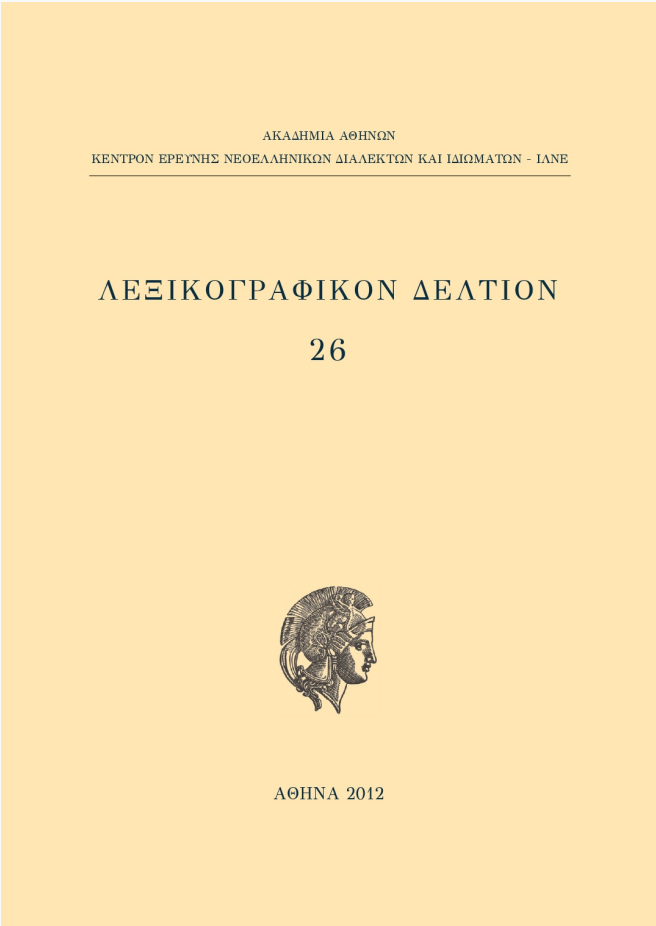

The onomatological material of the Historical Dictionary of Modern Greek

Angelos Afroudakis

doi: 10.12681/ld.38314

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 16/07/2025 15:28:31

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΛΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

26

ΑΘΗΝΑ 2012

26

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ 26

© Copyright 2012: Ακαδημία Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ-ΙΛΝΕ
Αλεξάνδρου Σούτσου 22, 106 71 Αθήνα
www.academyofathens.gr/ilne

Επιμέλεια έκδοσης:
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΣΕΑ-ΜΠΕΖΑΝΤΑΚΟΥ, Διευθύντρια του ΚΕΝΔΙ
ΙΩ ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ, Ερευνήτρια
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ, Ερευνήτρια
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Ερευνήτρια

© Copyright 2012: Académie d'Athènes
CENTRE DE RECHERCHES DES DIALECTES GRECS MODERNES – ILNE
DE L'ACADÉMIE D'ATHÈNES
Alexandrou Soutsou 22, Athènes 106 71
www.academyofathens.gr/ilne

Comité de redaction:
CHRISTINA BASSEA-BEZANTAKOU, Directrice du Centre
IO MANOLESSOU, Chercheuse
GEORGIA KATSOUDA, Chercheuse
MAGDALINI KONSTANTINIDOU, Chercheuse

ISSN: 0400-9169
ISBN: 978-960-404-249-4
e-ISSN: 2945-2759

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος 1
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου

Το *Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς* ως ιστορικό λεξικό 9-76
Ιώ Μανωλέσσου

Διαλεκτική λεξικογραφία: επισκόπηση και ζητήματα 77-160
Γεωργία Κατσούδα

Η φωνητική απόδοση των νεοελληνικών διαλέκτων
και ιδιωμάτων 161-222
Ιώ Μανωλέσσου, Στ. Μπέης και Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου

Λεξικογραφική προσέγγιση της σημασίας.
Η θέση του *ΙΛΝΕ* 223-278
Χριστίνα Μπασέα-Μπεζαντάκου

Οι πηγές του *Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς*
τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 279-382
Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου και Αικατερίνη Τζαμάλη

Η χρήση των λογοτεχνικών παραδειγμάτων στα λεξικά:
η περίπτωση του *ΙΛΝΕ* 383-406
Χρυσούλα Καραντζή-Ανδρειωμένου

Το ονοματολογικό υλικό του *ΙΛΝΕ* 407-432
Άγγελος Αφρουδάκης

Διαλεκτική λεξικογραφία: ελληνική βιβλιογραφία 433-561
Γεωργία Κατσούδα

CONTENTS

Prologue 5
Christina Bassea-Bezantakou

The Historical Dictionary of Modern Greek
as a historical dictionary 9-76
Io Manolessou

Dialect lexicography: overview and issues 77-160
Georgia Katsouda

The phonetic transcription of the Modern Greek dialects 161-222
Io Manolessou, St. Beis and Chr. Bassea-Bezantakou

A lexicographical approach to meaning and sense.
The position of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 223-278
Christina Bassea-Bezantakou

The sources of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 279-382
Magdalini Konstantinidou and Ekaterini Tzamali

The use of literary examples in dictionaries:
the case of the *Historical Dictionary of Modern Greek* 383-406
Chryssoula Karantzi-Andreiomenou

The onomatological material of the *Historical Dictionary*
of Modern Greek 407-432
Angelos Afroudakis

Bibliography of Modern Greek dialectal lexicography 431-561
Georgia Katsouda

ΤΟ ΟΝΟΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ ΥΛΙΚΟ ΣΤΟ *ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ* (*ΙΛΝΕ*)

Άγγελος Γ. Αφρουδάκης

ABSTRACT

This paper deals briefly with three issues: a) older and recent trends concerning the use of proper names in dictionaries, b) adjustments of the new Regulations of *ILNE* concerning the treatment of onomatological material, and c) relevant remarks on the compilation of a separate digital toponymic dictionary beside *ILNE*.

1. Εισαγωγή

Ως ονοματολογικό υλικό εννοούμε τα κύρια ονόματα, δηλαδή αυτά που αποδίδονται σε διακριτές και μοναδικές οντότητες (π.χ. τοποθεσίες, ανθρώπους), σε αντιδιαστολή με τα προσηγορικά ή κοινά, τα οποία αναφέρονται σε μη μοναδικές πραγματώσεις ενός συνόλου /τάξεως οντοτήτων.[1] Στα κύρια ονόματα, εκτός από τις δύο βασικές κατηγορίες, των ονομάτων τόπων (τοπωνυμίων) και ονομάτων ανθρώπων (βαπτιστικών, οικογενειακών ονομάτων ή επωνύμων, εθνικών ονομάτων, παρωνυμίων), περιλαμβάνονται και τα ονόματα ημερών, μηνών, αγίων, εορτών, αστερισμών, εταιρειών, αθλητικών ομάδων κλπ. καθώς και, με διασταλτική ερμηνεία, και τα αρκτικόλεξα-ακρωνύμια.

Η ονοματολογία είναι ο σχετικά νεότερος κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά το ονοματολογικό υλικό.[2] Το πρώτο διεθνές συνέδριο ονοματολογικών σπουδών στην Ευρώπη πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το 1938 και αποτέλεσε σταθμό για την ονοματολογική επιστήμη, αφού αναγνωρίστηκε η μεγάλη σημασία της, κατεξοχήν για την γλωσσολογία, αλλά και για άλλους τομείς (ιστορία, αρχαιολογία, λαογραφία, γεωγραφία κ.ά.). Ακολούθως ιδρύθηκαν ονοματολογικές εταιρείες με σκοπό την συγκρότηση ονοματολογικών συλλογών ή ακόμη και ατλάντων,[3] ξεκίνησε η έκδοση ονοματολογικών περιοδικών, και εν γένει προωθήθηκε η θεσμοθέτηση αυτού του νέου επιστημονικού κλάδου.

1. Για μια πρόσφατη επισκόπηση των θεωρητικών προσεγγίσεων γύρω από τα κύρια ονόματα βλ. Anderson (2007).
2. Το συστηματικότερο, και μάλλον το μόνο, εγχειρίδιο για το θέμα παραμένει το *Εισαγωγή στην Ελληνική Ονοματολογία* (1992) του Χ. Συμεωνίδη, το οποίο βρίσκεται ανατυπωμένο στο Συμεωνίδης (2010), Α΄: 76-160.
3. Για τους άτλαντες, πβ. Ramge (1995: 312-317).

Το ενδιαφέρον για την ονοματολογία στην Ελλάδα κατά τους νεότερους χρόνους προαναγγέλθηκε ήδη τον 18ο αιώνα και ευρύνθηκε τον 19ο, από λογίους, όπως οι Αδ. Κοραής, Α. Μηλιαράκης, Η. Τσιτσέλης και οι πανεπιστημιακοί Γ. Ν. Χατζιδάκις, Ν. Πολίτης και Σπ. Λάμπρος. Ορόσημο απετέλεσε το 1903 η υποστήριξη από τον Κ. Άμαντο της διδ. διατριβής του στο Μόναχο με ονοματολογικό θέμα: *Die Suffixe der neugriechischen Ortsnamen*. Σταθμός είναι και η από το 1952 κ.εξ. έκδοση του μόνου ελληνικού ονοματολογικού περιοδικού «*Onomata. Revue onomastique*», με ιδρυτή τον Ι. Θωμόπουλο, το οποίο σήμερα αποτελεί την επιστημονική επετηρίδα της ιδρυμένης από τον ίδιον το 1981 Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας.[4]

Σε αρχειακό επίπεδο, πρέπει να επισημανθεί ότι πέραν του Αρχείου Τοπωνυμίων του *ΙΛΝΕ*, υπάρχουν και άλλα, όπως τα αρχεία των *Κέντρων Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας* και του *Μεσαιωνικού και Νεωτέρου Ελληνισμού* της Ακαδημίας Αθηνών (το δεύτερο με υλικό της τουρκοκρατίας), το *Αρχείο της Εταιρείας Κρητικών Ιστορικών Μελετών* με 30.000 κρητικά τοπωνύμια συγκεντρωμένα περί τα τέλη της δεκαετίας του 1950, ή το *Διαλεκτολογικό Αρχείο* του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με όλα τα σύγχρονα νεοελληνικά επώνυμα και τοπωνύμια, καθώς και με την βιβλιογραφία για την μελέτη των τελευταίων (βλ. Συμεωνίδης 2010, Α΄: 85).

Από πλευράς εκτενούς εκδεδομένου υλικού για τα οικωνύμια[5] σημαντικό, αν και με αρκετά λάθη, παραμένει το Δρακάκης και Κούνδουρος (1939-1940). Για την μετά το 1912 περίοδο υπάρχει

4. Για σύντομη ιστορική επισκόπηση της ονοματολογίας στην Ελλάδα βλ. Βαγιακάκος (1962-1964) και Συμεωνίδης (2010).

5. Οικωνύμια χαρακτηρίζονται τα ονόματα κατοικημένων τόπων (πόλεων, χωριών, συνοικισμών). Τα ονόματα των μη κατοικημένων περιοχών ονομάζονται συνολικά εδαφωνύμια (βλ. Συμεωνίδης 2010, Α΄: 82), τα οποία με τα σειρά τους διακρίνονται σε επιμέρους ομάδες, π.χ. υδρωνύμια, αγιωνύμια κ.λπ.

1. Εισαγωγή

το πενηντάτευχο έργο *Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος* 1961-1962. Για την περίοδο 1912 και εξής διαθέτουμε όμως πλέον το βελτιωμένο και επαυξημένο *Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος* 2002 και βεβαίως το Συμεωνίδης (2010).

Ως προς τα ανθρωπωνύμια σημαντικότατο για τον όγκο υλικού και την συστηματικότητά του είναι το (έστω και ημιτελές) Τριανταφυλλίδης (1982). Έργο αναφοράς για την ονοματολογία εν γένει παραμένει το Βαγιακάκος (1962-1964). Για τα βαφτιστικά ονόματα αλλά και για τα τοπωνύμια, η νεοελληνική ονοματολογία εύλογα αναφέρεται και στην πλούσια ξενόγλωσση βιβλιογραφία γύρω από τα αρχαία ελληνικά ονόματα, όπως π.χ. τα λεξικά Pape και Benseler (1911[3]) και Fraser και Matthews (1987-).[6]

2. Το ονοματολογικό υλικό στα λεξικά: τάσεις στην διεθνή και ελληνική πρακτική

Σε διεθνές επίπεδο η παράθεση ονοματολογικού υλικού εμφανίζεται γενικά πολύ περιορισμένη στα ιστορικά/διαλεκτικά λεξικά και σπάνια στα γενικά λεξικά. Ενδεικτικά παραδείγματα ιστορικών ή διαλεκτικών λεξικών που χρησιμοποιούν ονοματολογικό υλικό ως μαρτυρίες για την διαφώτιση των λημμάτων:

α) *Schweizerisches Idiotikon* (1881-) της Ελβετικής Ακαδημίας Επιστημών, το οποίο αφορά στις γερμανικές διαλέκτους της Ελβετίας και Β. Ιταλίας από τον 13ο αι. και εξής,
β) *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich* του Ινστιτούτου Αυστριακών Διαλεκτικών και Ονοματολογικών Λεξικών της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών,
γ) *Middle English Dictionary* (1952-2001),
δ) *Dictionary of American Regional English* (1985 -) (βλ. σχετικά Adams 2002: 370-382, ιδ. σημ. 6).

6. Για το θέμα βλ. συνοπτικά Lindner (1995) και Masson (1995).

Ο Mufwene συνοψίζει την στάση των γενικών ιδίως λεξικών απέναντι στο ονοματολογικό υλικό διακρίνοντας τρεις τύπους (Mufwene 1988: 269):

α) αυτά που το παραλείπουν ή ενίοτε αναφέρουν μερικές μόνο περιπτώσεις ονοματολογικού υλικού που μαρτυρείται και ως προσηγορικό (π.χ. το κλασικό *Oxford English Dictionary- OED* 1989[2], ακόμη και στην μείζονα δεύτερη αναθεώρηση),

β) αυτά που παραθέτουν στο τέλος, σε παράρτημα, επιλεγμένο μικρό τμήμα ονοματολογικού υλικού ευρύτερα γνωστού, όπως ονόματα πόλεων, μεγάλων βουνών, ποταμών κ.τ.ό. (π.χ. το *Webster's* 1979[2]), και

γ) αυτά που περιλαμβάνουν το πιο σύνηθες ονοματολογικό υλικό (π.χ. το *AHDEL* 2011[5] σε όλες τις εκδόσεις του).

Ο ίδιος μελετητής υποστηρίζει ότι τα κύρια ονόματα δικαιούνται να περιλαμβάνονται στα εκτενή λεξικά ακριβώς όσο και τα προσηγορικά και ότι οι λεξικογράφοι πρέπει άρα να αναθεωρήσουν την μέχρι τώρα άποψή τους για το ονοματολογικό υλικό.

Στην μείζονα ελληνική γενική λεξικογραφία η εικόνα παρουσιάζεται ανάλογη. Οι Ευθυμίου και Κάρλα (2005) και Ευθυμίου και Σαραφίδου (2006), οι οποίες εξέτασαν εκτενώς τα Μπαμπινιώτης (2005[2]) και *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* 1998, διαπίστωσαν ότι σε αυτά περιλαμβάνονται μόνον μερικές εκατοντάδες κύρια ονόματα, κι αυτά πασίγνωστα. Μάλιστα ανάμεσα στα δύο μείζονα λεξικά παρατηρούνται μικρές διαφορές στην τακτική, στις αρχές, στα κριτήρια, και ενίοτε διαπιστώνεται όχι πλήρης εσωτερική συνέπεια, παρατηρήσεις όλες ενδεικτικές των θεωρητικών και πρακτικών δυσκολιών του θέματος. Επιπλέον ας σημειωθεί ότι και το παλιότερο μείζον λεξικό Δημητράκος (1953), παρότι αυτό συγκριτικά διαθέτει χαρακτήρα εμφανώς εγγύτερο προς ένα ιστορικό ή/και διαλεκτικό λεξικό, περιλαμβάνει ακόμη λιγότερο, σχεδόν αμελητέο ονοματολογικό υλικό.

Σχετικά πρόσφατα πιστοποιείται μια στροφή στην γενικευμένη παλαιότερα απαξιωτική στάση των λεξικών προς τα κύρια ονόματα,

2. Το ονοματολογικό υλικό στα λεξικά: τάσεις στην διεθνή και ελληνική πρακτική

καθόσον τώρα αναγνωρίζεται ευρύτερα η σημαίνουσα συνεισφορά του ονοματολογικού υλικού, κυρίως του τοπωνυμικού, στην λεξικογραφία.[7] Από την άποψη αυτή το *ΙΛΝΕ* υπήρξε πρωτοπόρο και διορατικότερο. Αναγνώρισε ευθύς εξαρχής τόσο την συμβολή του ονοματολογικού υλικού στην καλύτερη τεκμηρίωση των λημμάτων στην διαλεκτική λεξικογραφία όσο και την σημασία των κυρίων ονομάτων γενικώς. Και το αναγνώρισε έμπρακτα μέσω της εξ αρχής συλλογής ονοματολογικού υλικού, μέσω της συμπερίληψής του στα λήμματα των τυπωμένων τόμων (1933 και εξής), αλλά και μέσω των σχετικών αναφορών ήδη στην πρώτη δημοσίευση του *Κανονισμού Συντάξεως* το 1935,[8] και βεβαίως στην σημερινή αναθεωρημένη.

Την ανάγκη δημιουργίας θεσμοθετημένου φορέα που θα μελετά την ελληνική ονοματολογία την διατύπωσε ο Γ. Ν. Χατζιδάκις από το 1900. Την πρόταση αυτή την ενστερνίστηκε η Ακαδημία Αθηνών, μάλλον μόνη αυτή έως σήμερα και σίγουρα πρώτη αυτή. Η Ακαδημία ήδη από το 1927 καθορίζοντας το γενικό ερευνητικό έργο του νεοσύστατου *Κέντρου του Ιστορικού Λεξικού* περιέλαβε σε αυτό και την συγκέντρωση και μελέτη του ονοματολογικού υλικού. Προχώρησε μάλιστα σε ένα επιπλέον πρωτοπόρο βήμα, ιδρύοντας ήδη το 1964

7. Ενδεικτικό είναι το σχόλιο της Scott για την τρίτη μείζονα αναθεώρηση του *OED* σχετικά με την όλο και αυξανόμενη χρήση τοπωνυμικού υλικού σε αυτήν. «A growing awareness of the value of toponymic material as an important supplement to lexical material has already increased the volume of scholarly research in this field over the last hundred years, and OED[3] endeavours to take account of all relevant etymological scholarship in the course of the revision programme. Place-names evidence is being incorporated in cases where the toponymic material makes a significant contribution to the development of a lexical item. As the revision process continues, there will be many more such additions, and consequently the Germanic toponymicon of the British Isles may be more widely recognized for the wealth of linguistic information it contains» (Scott 2004: 223). Για σχετικούς προβληματισμούς βλ. επίσης Ó Maolalaigh (1998).

8. Ονοματολογικό υλικό περιλαμβάνουν και τα εκτενή και σημαντικότατα τοπικά διαλεκτικά λεξικά Καραναστάση (1984-1992) και Κωστάκη (1986). Τα λεξικά αυτά έχουν γραφτεί από παλαιούς συντάκτες του *ΙΛΝΕ* και ακολουθούν τις αρχές και την μεθοδολογία του.

το *Αρχείο Τοπωνυμίων και Κυρίων Ονομάτων* (*ΑΤΚΟ*), ως τμήμα του *Κέντρου Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-ΚΕΝΔΙ*, με το οποίο μοιράζεται το ίδιο εκτενέστατο και πολύτιμο πρωτογενές υλικό. Η ξεχωριστή όμως ύπαρξη του Αρχείου υποδηλώνει την από μέρους της Ακαδημίας υπογράμμιση της σημασίας, την οποία εκείνη αποδίδει στην αυτοτελή ονοματολογική έρευνα. Και βέβαια το Αρχείο αντιμετωπίζει το ονοματολογικό υλικό με αυτοτελή τρόπο και με κατά περίπτωση διαφοροποιημένη αντίληψη.

3. Οι προβλέψεις του νέου *Κανονισμού Συντάξεως* του *ΙΛΝΕ* σχετικά με το ονοματολογικό υλικό

Δεν θα ανατυπώσουμε εδώ τις λεπτομερείς ρυθμίσεις του νέου *Κανονισμού Συντάξεως* του *ΙΛΝΕ* σχετικά με το ονοματολογικό υλικό, καθώς αυτός δημοσιεύεται σε Παράρτημα του παρόντος περιοδικού. Τα κύρια άρθρα που αναφέρονται στο ονοματολογικό υλικό είναι τα εδάφια Β΄α΄vi, Β΄β΄iii και Β΄δ΄-στ΄ της Εισαγωγής και τα άρθρα 27-29, 115 και 149. Κατά τα λοιπά (ορθογραφία, τονισμό, φωνητική μεταγραφή) ισχύει για το ονοματολογικό υλικό ό,τι και για όλη την λεξικογραφητέα ύλη.

Βασική κατευθυντήρια γραμμή του Κανονισμού ήταν εξ αρχής, και παραμένει, ότι τα κύρια ονόματα συμπεριλαμβάνονται και συνεξετάζονται στο *ΙΛΝΕ*, μόνον όταν χρησιμοποιούνται ως προσηγορικά, ή όταν μαρτυρούνται σε στερεότυπες και άλλες εκφράσεις όπως γνωμικά, παροιμίες κ.λπ. (π.χ. *Κατίνα*, *Κινέζος*, *τα κουμπιά της Αλέξαινας*), ή όταν διαθέτουν προσηγορικά παράγωγα.[9] Επίσης, στο *ΙΛΝΕ*

9. Για τις διαδικασίες που μετατρέπουν ένα κύριο όνομα σε προσηγορικό, αλλά και επισκόπηση των ποικίλων θεωρητικών απόψεων για το θέμα, και γενικότερα για την φύση των κυρίων ονομάτων και την λεξικογραφική λειτουργία τους βλ. τα Ευθυμίου και Κάρλα (2005) και Ευθυμίου και Σαραφίδου (2006).

3. Οι προβλέψεις του νέου *Κανονισμού Συντάξεως* του *ΙΛΝΕ* σχετικά με το ονοματολογικό υλικό

παρατίθενται τοπωνύμια που είναι σχηματισμένα ούτως ή άλλως από προσηγορικές λέξεις (π.χ. *το Βαθύ Λαγκάδι*, *της Γριάς το Πήδημα*), εντός των σχετικών λημμάτων που αφορούν στις λέξεις αυτές.[10]

Το λοιπό ονοματολογικό υλικό αποδελτιώνεται, λημματογραφείται και εντάσσεται στο Αρχείο, αλλά μετά την σύνταξη της οικείας συντακτικής σειράς, εφόσον δεν περιληφθεί στο *ΙΛΝΕ*, καταχωρίζεται σε ιδιαίτερο *Παράρτημα Κυρίων Ονομάτων*[11]. Σε αυτό το Παράρτημα αργότερα, όταν τα λήμματα συνταχθούν και εκτυπωθούν, εκβάλλουν τελικώς και τα χρησιμοποιημένα στους τόμους του *ΙΛΝΕ* ονοματολογικά δελτία, αποσπώμενα του κυρίου σώματος των προσηγορικών.

Έτσι, δεν περιλαμβάνεται στο *ΙΛΝΕ* το σημαντικό ποσοστό σύνθετων λεξιλογικών μονάδων που είναι σχηματισμένες εξ αρχής για περιγραφή και σήμανση ενός συγκεκριμένου τόπου, οι οποίες μολονότι αποτελούνται από προσηγορικές λέξεις, είναι εμφανές πως στην καθημερινή χρήση δεν θα χρειαζόταν να δημιουργηθούν ως προσηγορικά σύνθετα, π.χ. τοπωνύμια *Ξεροσακκούλι*, *Νεραϊδάλωνο*, *Ψηλοκοπρισιά*, *Λαχανόκαστρο*. Τα τοπωνύμια αυτής της κατηγορίας πιθανόν να φθάνουν το 20% των μη προσηγορικών τοπωνυμίων (Αφρουδάκης 2008: 292, όπου και λοιπές κατηγορίες σχηματισμού μη προσηγορικών τοπωνυμίων).

Ο λόγος για την συμπερίληψη στο *ΙΛΝΕ* μόνον των κυρίων ονομάτων που μαρτυρούνται και ως προσηγορικά βαθύτερα επιβάλλεται από την ιδιαίτερη φύση του ονοματολογικού υλικού (τους λόγους και τους τρόπους δημιουργίας του, που δεν θα εξετάσουμε εδώ), σε συνδυασμό με την βασική *αρχή της οικονομίας*, η οποία διέπει το *ΙΛΝΕ*,

10. Οι προσηγορικές λέξεις αποτελούν συνηθέστατη πηγή δημιουργίας κυρίων ονομάτων και τοπωνυμίων, μέσω μιας διαδικασίας παγίωσης. Βλ. Anderson (2007): 92-99 και γενικά για την προέλευση των κυρίων ονομάτων Seebold (1995).

11. Για το ειδικό αρχείο τοπωνυμίων και κυρίων ονομάτων του *ΙΛΝΕ* βλ. και άρθρο των Κωνσταντινίδου και Τζαμάλη στον παρόντα τόμο, κεφ. 2.1

και η οποία εκτίθεται στα άρθρα 40 και 42 του νέου Κανονισμού. Συγκεκριμένα αναφέρουμε ενδεικτικά ότι πανελληνίως τα τοπωνυμικά λήμματα που δεν μαρτυρούνται ως προσηγορικά (όπως έχει προκύψει από προσωρινές μετρήσεις, καθώς η εργασία δεν έχει ολοκληρωθεί), φτάνουν το εντυπωσιακό ποσοστό του 45% (με απόκλιση ±5). Εξάλλου, όπως θα αναφέρουμε αργότερα, ένα πολύ σημαντικό ποσοστό τοπωνυμικών λημμάτων φαίνεται να κατατάσσεται στο δυσετυμολόγητο ή όλως άπορο υλικό. Η προσπάθεια συμπερίληψης τόσο εκτενούς και ιδιόμορφου υλικού στο ήδη τεράστιο υλικό του *ΙΛΝΕ* μόνο προβλήματα θα δημιουργούσε, πολλαπλά και δυσεπίλυτα.

Από την άλλη μεριά, έστω και μια επιγραμματική υπογράμμιση των λόγων για τους οποίους το ονοματολογικό υλικό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε ένα ιστορικό και διαλεκτικό λεξικό, περισσότερο από ό,τι στα μείζονα λεξικά της Κοινής, είναι αποκαλυπτική. Τα κύρια ονόματα:

α) διατηρούν αρχαϊκότερους τύπους – για παράδειγμα, ο μεσαιωνικός (ασυνίζητος) τύπος *κερατέα* της γνωστής διαλεκτικής λέξης *κερατιά* 'χαρουπιά' επιβιώνει ως τοπωνύμιο στην Αττική, χαρακτηριστικός του εξαφανισμένου πλέον παλαιοαθηναϊκού ιδιώματος,

β) διασώζουν διαλεκτικά φαινόμενα που αλλιώς θα εξαλείφονταν υπό την επίδραση της Κοινής, π.χ. στα γνωστά τοπωνύμια της Αττικής *Αγ. Γεώργιος Καρύτσης* και *Γαλάτσι* επιβιώνει από το παλαιοαθηναϊκό ιδίωμα το φαινόμενο του τσιτακισμού (η συνηθέστερη μορφή *κ>τσ* στο πρώτο, η σπανιότερη *τ>τσ* στο δεύτερο),

γ) παρέχουν σημαίνουσες ενδείξεις για την πυκνότητα και ένταση της επαφής της Ελληνικής με άλλες γλώσσες (εάν και γιατί π.χ. είναι πολλά τα ξένα τοπωνύμια σε μια περιοχή)· έτσι π.χ. ιδιαίτερα μεγάλος είναι ο αριθμός βενετικών τοπωνυμίων στα Επτάνησα, στην Κρήτη, στις Κυκλάδες και στα Δωδεκάνησα ως αποτέλεσμα της βενετοκρατίας μετά το 1204 και των συστηματικών εμπορικών και εν γένει πολιτιστικών επαφών των περιοχών

3. Οι προβλέψεις του νέου *Κανονισμού Συντάξεως* του *ΙΛΝΕ* σχετικά με το ονοματολογικό υλικό

αυτών με τους Βενετούς. Για παράδειγμα, τα βενετικής προέλευσης τοπωνύμια *Γκρατακάζα* (= τρίφτης, μαγειρικό σκεύος, αποδιδόμενο σε ύψωμα-σκοπιά σε ακρωτήρι στο Γεράνι Χανίων) και *Κουλίνες* (= λόφοι, αποδιδόμενο σε λόφο στην Κέρκυρα), προέρχονται από λέξεις που δεν μαρτυρούνται ως ελληνικά διαλεκτικά προσηγορικά, ή μαρτυρούνται αλλά όχι με αυτή την σημασία.

δ) ενδέχεται να αποτελούν την πιο πρώιμη χρονολόγηση μιας λέξης, μαρτυρία σημαντική για ένα ιστορικό λεξικό. Π.χ. η λέξη *δερματάς* ως επώνυμο χρονολογείται πολύ παλαιότερα, δηλαδή από την βυζαντινή εποχή (*PLP* 3: 21), απ' ό,τι ως προσηγορικό,ήτοι από τον 17ο αι. (Βλάχος 1659). Η χρήση επαγγελματικών επωνύμων ως πρώτων μαρτυριών για το αντίστοιχο προσηγορικό είναι θεωρητικά αποδεκτή από την σύγχρονη ιστορική λεξικογραφία (πβ. Simpson και Durkin 2004: 359-364).

Γενικότερα, η μελέτη των τοπωνυμίων δίνει την δυνατότητα για περαιτέρω έρευνα φωνητικών, μορφολογικών και συντακτικών φαινομένων, όπως π.χ. της γλωσσογεωγραφικής κατανομής των επιθημάτων, της παραγωγής, της σύνθεση κ.λπ. (πβ. Laur 1995: 1372-1375).

Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί η εξ ανάγκης διπλή χρήση του όρου τοπωνύμιο στον *Κανονισμό Συντάξεως* του *ΙΛΝΕ*, η οποία ενδεχομένως να προξενήσει σύγχυση: τόπος προέλευσης (μιας λέξης, ενός τύπου, μιας σημασίας) ή/και όνομα τόπου. Όταν στο Πέμπτο κεφάλαιο του Κανονισμού αναφέρεται ο όρος τοπωνύμιο (άρθρα 184-186), αυτός αφορά στον *τόπο*, δηλαδή στα κωδικοποιημένα οικωνύμια (οικισμούς), επαρχίες, νομούς ή/και νήσους, όπου μαρτυρείται και από όπου συγκεντρώθηκε το γλωσσικό υλικό (τύποι, σημασίες, παραδείγματα). Ο μαρτυρούμενος διαλεκτικός τύπος κάθε λέξης μέσω της μνείας του τοπωνυμίου τοποθετείται γεωγραφικά, π.χ. *σπάρτου, του* = είδος φυτού, τύπος μαρτυρούμενος στο Βελβεντό Κοζάνης Κοζάνης (εδώ το 'τοπωνύμιο' δηλώνει αντίστοιχα το χωριό, την επαρχία και τον νομό προέλευσης του τύπου). Σε πολλές περιπτώσεις όμως ο διαλεκτικός τύπος έχει και τοπωνυμική

χρήση, οπότε ως τοπωνύμιο χαρακτηρίζουμε και το ίδιο το *όνομα* του τόπου ως λεξική μονάδα (ασχέτως του αν το όνομα αφορά σε χωράφια, βουνά, οικωνύμια, πηγές κ.τ.ό. και αδιακρίτως του αν αποδίδεται σε εκτενή περιοχή ή σε τοποθεσία λίγων τετραγωνικών μέτρων). Στις περιπτώσεις αυτές ο διαλεκτικός τύπος είναι ο ίδιος τοπωνύμιο καθαυτό (εξεταζόμενο ως λήμμα και τύπος), ενώ ταυτοχρόνως προέρχεται και τοποθετείται σε ένα (ευρύτερο) επίσης 'τοπωνύμιο', π.χ. *Σπάρτα, τα* = όνομα τοποθεσίας με πηγή (λέξη-τοπωνύμιο), μαρτυρούμενο στο Αχλάδι Χαλκίδος Ευβοίας.

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

Η αρχειακή και λεξικογραφική εργασία του *ΚΕΝΔΙ* (πέραν του *ΙΛΝΕ* και των επιμέρους Αρχείων στα οποία αυτό στηρίζεται) περιλαμβάνει όπως είπαμε και το *ΑΤΚΟ*. Σε αυτό καταρτίζεται μεταξύ άλλων και το *Τοπωνυμικό υλικό των χειρογράφων συλλογών του ΚΕΝΔΙ*. Πρόκειται για τοπωνυμικό λεξικό με την μορφή ηλεκτρονικής βάσης δεδομένων, το οποίο θα περιλάβει όλο το μικροτοπωνυμικό[12] υλικό, το οποίο μαρτυρείται στις χειρόγραφες συλλογές

12. Πέρα από την διάκριση εδαφωνυμίων-κυριωνυμίων, στην οποία αναφερθήκαμε, μια άλλη σημαντική διάκριση του τοπωνυμικού υλικού είναι σε μεγαλοτοπωνύμια (ή μακροτοπωνύμια) και μικροτοπωνύμια. Τα πρώτα περιλαμβάνουν οικωνύμια και μεγάλης εκτάσεως εδαφωνύμια (π.χ. λίμνες, ποτάμια, όρη, εκτενείς περιοχές χιλιάδων στρεμμάτων). Τα μικροτοπωνύμια είναι τα αποδιδόμενα σε τοποθεσίες περιορισμένης εκτάσεως, μερικών δεκάδων έως και λίγων τετραγωνικών μέτρων. Η διάκριση είναι ενίοτε ρευστή και ένα πρόχειρο κριτήριο χαρακτηρισμού των μεγαλοτοπωνυμίων είναι η μνεία τους σε χάρτες κλίμακας έως 1:50.000. Η έννοια του μικροτοπωνυμίου είναι ρευστότερη, καθώς κάποια από αυτά αποδεικνύεται ότι δεν είναι π.χ. γνωστά σε όλους τους κατοίκους ενός οικισμού, αλλά μόνο σε ορισμένους, που λόγω ιδιοκτησίας ή ενασχολήσεως (π.χ. βοσκοί) χρειάζεται να

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

διαλεκτικού υλικού του Κέντρου.[13] Η παλαιότερη των συλλογών αυτών χρονολογείται από το 1850. Το σύνολο του τοπωνυμικού υλικού υπολογίζεται σήμερα στις 205.000 μαρτυρίες και αυξάνεται περίπου κατά 3.000 ανά έτος. Αποτελεί το μεγαλύτερο υπάρχον σχετικό corpus, έχει συλλεγεί in situ και είναι σχεδόν όλο ανέκδοτο. Μέρος του έχει χρησιμοποιηθεί στα συνταχθέντα και συντασσόμενα λήμματα του *ΙΛΝΕ*. Μέχρι σήμερα έχουν τροφοδοτηθεί στην ηλεκτρονική τοπωνυμική βάση περίπου 105.000 τοπωνύμια και το Λεξικό υπολογίζεται να ολοκληρωθεί σε μια τετραετία. Πρέπει να επισημανθεί ότι το ονοματολογικό υλικό του *ΚΕΝΔΙ* ήταν ως τώρα, πριν την ανάπτυξη του εργαλείου αυτού, εν μέρει δύσχρηστο αυτοτελώς, καθώς ο ενδιαφερόμενος μπορούσε να το εντοπίσει είτε ξεφυλλίζοντας τις χιλιάδες σελίδες χειρογράφων, ή ανατρέχοντας στα αλφαβητικά καταταγμένα εκατομμύρια δελτία λέξεων. Η δυσκολία αυτή δεν οφειλόταν σε αμέλεια ή αβλεψία· απλώς το ονοματολογικό υλικό ήταν οργανωμένο έτσι που να εξυπηρετεί το κύριο έργο του Κέντρου, το λεξικογραφικό, δηλαδή το *ΙΛΝΕ*.

Επισκοπώντας την διεθνή πρακτική στην τοπωνυμική λεξικογραφία παρατηρούμε ότι συνήθως τα λεξικά αυτά περιλαμβάνουν περιορισμένο αριθμό λημμάτων, πιθανόν λόγω οικονομίας ή ιδιαίτερης

συνεννοηθούν μέσω της μνείας τους. Το μικροτοπωνυμικό υλικό είναι το λιγότερο γνωστό και μελετημένο, ενώ συχνότατα κρύβει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες γλωσσικές πληροφορίες. Μια παραστατική εικόνα του continuum από τα μακρο- στα μικροτοπωνύμια θα ήταν οι σύγχρονες δορυφορικές επεξεργασμένες φωτογραφίες (π.χ. του Google Earth), όπου όσο εστιάζουμε κοντύτερα, σε μικρότερες περιοχές, πλησιάζοντας το έδαφος, τόσο αποκαλύπτονται περισσότερα τοπωνύμια. Για την τοπωνυμιολογία ο μέσος όρος μιας ιδανικά επαρκούς συγκέντρωσης τοπωνυμίων από μια περιοχή είναι 10 τοπωνύμια ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο εδάφους – πάντα σε σχέση με την διαμόρφωση της περιοχής (π.χ. λιγότερα τοπωνύμια μαρτυρούνται σε ομαλό μεγάλο κάμπο, περισσότερα σε βουνό).

13. Βλ. σχετικά Αφρουδάκης (2001).

δυσκολίας. Ουσιαστικά περιλαμβάνουν κυρίως τα οικωνύμια, δηλαδή τα ονόματα κατοικημένων τόπων, και όχι τα μικροτοπωνύμια.[14]

Αντίθετα για την Ελλάδα διαθέτουμε πολύ εκτενέστερα τοπωνυμικά/μικροτοπωνυμικά λεξικά,[15] καθώς και πλήθος σοβαρότατων ονοματολογικών μελετών, οι οποίες υποστηρίζουν καίρια τα ονοματολογικά λεξικογραφικά εγχειρήματα των νεοτέρων (η παράθεση των μελετών παρέλκει εδώ λόγω του μεγάλου αριθμού, του κινδύνου να αδικηθούν πολλοί και διότι οι μελέτες αυτές αναφέρονται στην εργασία της Γ. Κατσούδα, «Βιβλιογραφία νεοελληνικής διαλεκτικής λεξικογραφίας» στον παρόντα τόμο).

Παραλλήλως υπάρχει και μέγας αριθμός ερασιτεχνικών συλλογών-εκδόσεων ονοματολογικού υλικού, η χρησιμότητα και αξιοπιστία των οποίων ποικίλει αλλά δεν απορρίπτεται βεβαίως συλλήβδην. Πρέπει

14. Βλ. επί παραδείγματι τα Mills (1998) και Mills (2003), που περιλαμβάνουν 12.000 και 17.000 λήμματα αντίστοιχα. Ανάλογα ισχύουν για τα Cameron (1996) και Ekwall (1960) (περισσότερα από 10.000 λήμματα), πάντα για την Μ. Βρετανία. Ανάλογα για τη Γαλλία το Nègre (1991) περιλαμβάνει 35.000 λήμματα.

15. Πβ. ενδεικτικά: α) το πρόσφατο μνημειώδες Συμεωνίδης (2010), με κατ' εκτίμηση πλέον των 19.000 οικωνυμίων της χώρας και με το εξαιρετικά σημαντικό χαρακτηριστικό της ετυμολόγησής τους, καθώς και με χρήσιμη εισαγωγή για την ονοματολογία και με πρόσφατη βιβλιογραφία, β) το Σταματελάτος και Βάμβα-Σταματελάτου (2006[2]), με περ. 29.000 λήμματα από όλη την χώρα, από τα οποία τα 21.000 αφορούν σε οικωνύμια, τα 6.500 σε μεγαλοτοπωνύμια (περιφέρειες, βουνά, κόλπους, νησιά, ποτάμια κ.τ.ό.), ενώ τα 1.500 είναι παραπεμπτικά για διευκόλυνση του χρήστη. Και τα δύο αυτά λεξικά δεν περιέχουν μικροτοπωνύμια. Άλλα εκτενή λεξικά περιλαμβάνουν και μικροτοπωνύμια, όπως π.χ. το *Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού* 1983, με 75.000 περ. τοπωνύμια συνολικά από όλη την χώρα, το Christodoulou και Konstantinidis (1987) με 62.500 περ. τοπωνύμια της Κύπρου και το Georgacas και McDonald (1967) με 19.000 τοπωνύμια από 3 επαρχίες των νομών Μεσσηνίας και Ηλείας. Κοινά στοιχεία των τεσσάρων αυτών λεξικών είναι ότι δεν περιλαμβάνουν ετυμολογία (πλην του πρώτου), δεν έχουν αυστηρή ενιαία λημματογράφηση (πλην και πάλι του πρώτου) και ότι παραθέτουν ελάχιστες πληροφορίες για τις τοποθεσίες (π.χ. είδος τοποθεσίας, εδαφική της διαμόρφωση, καθώς και ιστορικά, λαογραφικά ή λοιπά δεδομένα που παραδίδονται για κάθε τοποθεσία και που ενίοτε σχετίζονται με την ονομασία της).

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

να τονιστεί ότι οι περισσότερες από αυτές περιορίζονται απλώς στην καταγραφή ονομάτων και στην δημιουργία λίστας με αυτά, χωρίς τα ονόματα να συνοδεύονται από σημασιολογική ή και ετυμολογική επεξεργασία. Αυτό οφείλεται μάλλον στην παλαιότερη αντίληψη περί υποβαθμισμένης σημασίας του ονοματολογικού υλικού ως φορέα πολύ σημαντικών γλωσσολογικών πληροφοριών. Ας σημειωθεί ότι τα σημαντικότερα από αυτά τα δημοσιεύματα, λεξικά και μελέτες, αποδελτιώνονται και χρησιμοποιούνται ως πηγές για την σύνταξη του *ΙΛΝΕ*.

Ειδικότερα στο *ΚΕΝΔΙ* η επεξεργασία του τοπωνυμικού υλικού γίνεται με βάση τον Κανονισμό Συντάξεως του *ΙΛΝΕ*. Ο σκοπός όμως του καταρτιζόμενου corpus, του *Λεξικού Τοπωνυμικού υλικού του ΚΕΝΔΙ*, αλλά πρωτίστως η ίδια η φύση του υλικού, επιβάλλουν κάποιες ήσσονος σημασίας διαφοροποιήσεις, οι οποίες με κανένα τρόπο δεν εμποδίζουν την χρήση του υλικού στην σύνταξη του *ΙΛΝΕ*, ούτε αντιφάσκουν με αυτό, ενώ ταυτοχρόνως διευκολύνουν την πληρέστερη εκμετάλλευση του τοπωνυμικού υλικού αυτοτελώς.[16]

Οι σημαντικότερες αυτές 'διαφοροποιήσεις' στο *Τοπωνυμικό υλικό του ΚΕΝΔΙ* είναι οι εξής.

α) Στο *Λεξικό Τοπωνυμίων* περιλαμβάνονται όλα τα τοπωνύμια-/μικροτοπωνύμια, ασχέτως αν μαρτυρούνται ως προσηγορικά ή όχι. Κατ' αρχήν τα χειρόγραφα έχουν ελεγχθεί εξονυχιστικά και έχει καταρτισθεί λεπτομερής κατάλογος σχετικά με το πόσα τοπωνύμια μαρτυρούνται ανά χειρόγραφο, σε ποιες σελίδες του κάθε χειρογράφου αναγράφονται και από ποια μέρη προέρχονται αυτά. Τα τοπωνύμια τροφοδοτούνται ηλεκτρονικά σε σχετική βάση δεδομένων εξ υπαρχής και όλα. Αυτό διότι παρατηρήθηκε ότι παλαιότερα από την αποδελτίωση του υλικού των χειρογράφων είχε ενίοτε παραλειφθεί το ονοματολογικό υλικό (λόγω του τεράστιου φόρτου εργασίας ή

16. Χρήσιμες γενικές απόψεις για το θέμα από την Möller (1995).

λόγω εσφαλμένης εκτιμήσεως) και άρα το υλικό αυτό απουσίαζε από τα δελτία του γενικού υλικού του Αρχείου του *ΙΛΝΕ*. Η συμπερίληψη όλου πλέον του υλικού είναι αυτονόητη, ιδίως μάλιστα αν ληφθούν υπόψιν οι επόμενες ενδεικτικές διαπιστώσεις, με αφορμή την μελέτη των τοπωνυμικών λημμάτων της Φθιώτιδος. Παρατηρήθηκε ότι τουλάχιστον για τον νομό Φθιώτιδος: (α) τα τοπωνυμικά λήμματα που δεν μαρτυρούνται ως προσηγορικά φτάνουν το εντυπωσιακό 47% του συνόλου, και (β) ένα κατ' εκτίμηση 8-10% των τοπωνυμικών λημμάτων αποτελεί πιθανώς μαρτυρία παλαιότερης χρήσης τους ως προσηγορικών.[17] Και οι δύο ενδεικτικές αυτές διαπιστώσεις εμφανίζονται ενδιαφέρουσες, δυνητικώς γόνιμες και πάντως χρήζουσες ιδιαίτερης και συνολικής μελέτης όλου του υλικού.

β) Στο *Λεξικό Τοπωνυμίων* περιλαμβάνονται και τα αρκτικόλεξα, εφόσον είναι ουσιαστικοποιημένα και άρα κατ' ουσίαν συνιστούν νέα σημασία: π.χ. *στη ΔΕΗ* = ο τόπος, η περιοχή, όπου το εργαστάσιο της Δ.Ε.Η.

γ) Τα περιφραστικά αγιωνύμια εμφανίζουν συχνά προβλήματα στην λημματογράφησή τους λόγω πολυτυπίας ή παρετυμολογίας ή λόγω της λογιότερης προέλευσης, π.χ *Άι Συμιός/Αϊ-Συμιός*, *Άι Σίδερος-/Αϊ-Σίδερος*. Στο *Λεξικό Τοπωνυμίων* κρίθηκε σκοπιμότερο το σχετικό υλικό να λημματογραφείται υπό το επίσημο εκκλησιαστικό όνομα ως χαλαρό σύνθετο, *Άγιος-Συμεών*, ο, *Άγιος-Ισίδωρος*, ο. Με τον τρόπο αυτό αποφεύγεται η πολλαπλή λημματογράφηση και συγκεντρώνεται το υλικό, ώστε η μελέτη του να είναι ευχερέστερη. Φυσικά, λόγω της ηλεκτρονικής μορφής του λεξικού, ο χρήστης που ενδιαφέρεται για έναν τοπικό, 'ιδιόμορφο' τύπο αγιωνυμίου μπορεί

17. Αφρουδάκης (υπό έκδ.): 293. Περαιτέρω ανάλυση του θέματος σε ημερίδες της *Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας* στην Ακαδημία Αθηνών, και ειδικότερα στις εισηγήσεις: «Το Αρχείο Τοπωνυμίων και Κυρίων Ονομάτων της Ακαδημίας Αθηνών» (27/1/2010), «Και άλλες παρατηρήσεις από το συγκροτούμενο corpus των νεοελληνικών τοπωνυμίων» (11-12/11/2010). Η έκδοση όμως των Πρακτικών των ημερίδων αυτών παραμένει προς το παρόν εκκρεμής.

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

να τον αναζητήσει με τον τύπο αυτό, να κατευθυνθεί στο πεδίο του τύπου και να εντοπίσει το λήμμα υπό το οποίο ο τύπος έχει καταχωρισθεί, καθώς και τις λοιπές πληροφορίες.[18]

δ) Η αρχή της οικονομίας ενεργοποιείται συχνότατα ως προς την λημματογράφηση του ονοματολογικού υλικού, καθώς η πολυτυπία είναι συχνά ιδιαίτερα μεγάλη στο υλικό αυτό και οι πολλαπλές λημματογραφήσεις θα διέσπειραν ένα υλικό ουσιαστικά ομογενές.[19]

ε) Μεγάλο μέρος του ονοματολογικού υλικού, πιθανώς της τάξεως του 17%, φαίνεται να ανήκει στην ομάδα δυσετυμολόγητων και αμφίβολης ή εντελώς αβέβαιης ετυμολογίας τοπωνυμίων. Θα ήταν λάθος το αβέβαιο αυτό υλικό να εξαχθεί του γενικού σώματος και να παραπεμφθεί σε παράρτημα. Με την τροφοδότηση του υλικού παρατηρούμε πολλές φορές ότι λέξεις αυτής της ομάδας αρχίζουν να επαναλαμβάνονται, από διάφορες περιοχές, συχνά με διαφωτιστικές και συγκλίνουσες πληροφορίες, οι οποίες μας υποβοηθούν στην αναζήτηση της ετυμολογίας και προέλευσης.[20] Για τον λόγο αυτό το αβέβαιο ονοματολογικό υλικό λημματογραφείται προσωρινά υπό ένα λήμμα, το οποίο επιλέγεται αφού ληφθούν υπόψιν και οι φωνητικές διαφορές των τοπικών ιδιωμάτων όπου εμφανίζεται. Το λήμμα αυτό με την συνεχή προσθήκη νέου υλικού και την μελέτη του συχνά

18. Πβ. Möller (1995: 325, 328), όπου εντοπίζεται ως λεξικογραφικό πρόβλημα γενικότερα η λημματοποίηση πολυλεκτικών τοπωνυμίων, πρόβλημα που επιδεινώνεται από την πολυτυπία των κυριωνύμων (βλ. και Cassidy 1995: 1427).

19. Ενδεικτικό παράδειγμα: τα τοπωνύμια *ο Ασκένταμας*, *ο Ασφένταμες*, *τα Σφιντάμια*, *του Σκενταμιού οι Λούρες*, *στου Σφιντάμ' Πιτσαλούδας*, *στου Σκιντάν' Ταγαράκ'*, *ο Ασκένταμος*, *στου Σφιντάν'*, *στα Σκεντάμια*, *στο Σφεντάνι*, *το Ασφεντάμι*, *του Σφουντάμ'*, *τα Ασφαντάμια*, *τα Σφαντάμια*, *το Σεντάμι* θα λημματογραφηθούν όλα υπό το τοπωνυμικό λήμμα (ή με πρώτο τοπωνυμικό λήμμα για τα περιφραστικά/πολυλεκτικά): *Σφεντάμι, το*.

20. Έτσι διαπιστώνουμε ότι μαρτυρούνται περίπου 36 τοποθεσίες με τύπους *η Πάδη/Πάδ'*, *η Πάδα*, *οι Πάδες/Πάδις*, *το Πάδι*, και τέσσερις με τύπους *η Παδίτσα*, η πλειοψηφία των οποίων συνοδεύεται από την κοινή πληροφορία ότι πρόκειται για ομαλή πλαγιά.

τροποποιείται και σταδιακά σε μεγάλο ποσοστό οριστικοποιείται, έστω και αν η ετυμολογία παραμείνει αδιευκρίνιστη ή εκκρεμής. Εδώ ας σημειωθεί ότι τοπωνυμικά λήμματα, που από παρετυμολογία ή σύμπτωση φαίνεται αρχικά να μαρτυρούνται και ως προσηγορικά, στο *Τοπωνυμικό Λεξικό* θα περιληφθούν ως ξεχωριστά λήμματα, ενώ στο *ΙΛΝΕ* οι αμιγώς τοπωνυμικές μαρτυρίες άλλης ετυμολογίας δεν θα περιληφθούν ως ξεχωριστό λήμμα, ούτε βεβαίως θα ενταχθούν στο υπάρχον άλλο λήμμα.[21] Για το θέμα της παρετυμολογίας πολύ ενδιαφέρον και με πολλές προεκτάσεις θεωρητικές και λεξικογραφικής εφαρμογής είναι το άρθρο της Μπασέα-Μπεζαντάκου (υπό έκδ.).[22]

στ) Δεδομένου ότι το αβέβαιης ετυμολογίας υλικό είναι τέτοιας έκτασης, τα λήμματα, τα επιλεγόμενα έστω και προσωρινώς, δεν σημαίνονται προς το παρόν με αστερίσκο (βλ. άρθρο 70 του νέου *Κανονισμού*), καθόσον το ίδιο το ονοματολογικό αρχείο ευρισκόμενο εν προόδω δεν στοχεύει προς το παρόν στην ετυμολόγηση αλλά στην αυτοτελή συγκέντρωση του υλικού (και παραλλήλως βέβαια στην προσθήκη του στο γενικό Αρχείο δελτίων του *ΚΕΝΔΙ* και την συνδρομή του στο κυρίως λεξικογραφικό έργο του Κέντρου, δηλαδή στο *ΙΛΝΕ*).

21. Π.χ. το πλήθος των τοπωνυμίων υπό τα προσωρινά λήμματα *Κόντρα/Κούντρα* (και τα παράγωγα) με την συνεχή καταχώριση νέου υλικού σταδιακά διαχωρίζεται σε δύο ομάδες, στα προερχόμενα εμφανώς από το ιταλ. contra και στα σχετιζόμενα με την σημασία 'πέτρα, βράχος'. Τα τοπωνύμια με προσωρινό λήμμα *Κουπάκι* (με πληθώρα τύπων) σταδιακά αποχωρίζονται στα προερχόμενα από το *κουπάκι* (<κούπα, η) και σε αυτά που σχετίζονται με τις σημασίες 'κορμός/θάμνος/ρίζα/κλαδί/ξύλο' και πιθανώς με τα αλβαν. kopats 'κορμός, ρίζα δέντρου' ή σλαβ. kopaç 'σκαφεύς'. Η συγκέντρωση και ενιαία επεξεργασία όσο το δυνατόν περισσότερου ονοματολογικού υλικού είναι σημαντική για πολλούς λόγους, αλλά και διότι, δεν θα σταματήσουμε να το υποστηρίζουμε, και μόνη η ύπαρξη τόσο εκτενούς υλικού (μαζί φυσικά με τις πληροφορίες που συνοδεύουν κάθε καταχώριση) διευκολύνει και ''καθοδηγεί'' την μελέτη του.

22. Για το ίδιο θέμα πβ. επίσης τα Ashley (1995), Wiesinger (1995).

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

Το κεντρικό πρόβλημα που προέκυψε κατά την συγκρότηση του *Λεξικού Τοπωνυμίων του ΚΕΝΔΙ*, το οποίο και το διαφοροποιεί σε ορισμένα σημεία από το *ΙΛΝΕ*, σχετίζεται με την αντιμετώπιση των τοπικών τύπων κάθε τοπωνυμίου και με την φωνητική τους απόδοση.

Σε συγχρονική συγκέντρωση ή/και έκδοση τοπωνυμίων μιας περιοχής μεριμνούμε για την πιστότητα της φωνητικής των τοπικών τύπων. Στην περίπτωση του corpus όμως υπάρχουν παράμετροι που περιπλέκουν το θέμα, όπως π.χ. το γεγονός ότι τα τοπωνύμια: είναι πολλά· προέρχονται από όλο τον ελληνόφωνο χώρο, όλες τις διαλέκτους και ιδιώματα· προέρχονται μόνον από χειρόγραφα· έχουν συλλεγεί σε διάστημα 100 και πλέον ετών και αντικατοπτρίζουν διαφορετικές φάσεις του βίου κάθε ιδιώματος· οι συλλογείς είναι πάμπολλοι, με ποικιλία στον τρόπο φωνητικής απόδοσης αλλά και αντίληψης της ίδιας της έννοιας της πιστότητας.

Ο νέος *Κανονισμός* του *ΙΛΝΕ* αποτελεί έργο αναφοράς για τα θέματα φωνητικής απόδοσης, οι διατάξεις του όμως δεν είναι δυνατόν να εφαρμοσθούν σε όλες τους τις λεπτομέρειες στο υπό προετοιμασία *Λεξικό Τοπωνυμίων*. Δεν πρόκειται για θέμα επαρκείας του ερευνητή στην γνώση όλων των νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Δεν είναι καν πρόβλημα μόχθου. Η δυσκολία ακριβούς φωνητικής αποδόσεως οφείλεται στην αξεπέραστη αδυναμία ελέγχου πλήθους λεπτομερειών για τα τοπικά ιδιώματα, για τις πιθανές μεταβολές σε διαχρονικό επίπεδο και για την αξιοπιστία του εκάστοτε συλλογέα, με τον συνακόλουθο κίνδυνο να καταλήξει το corpus σε μια πλασματική ή χονδροειδή αποκατάσταση του συλλεγέντος υλικού προς μια ανύπαρκτη χρονικά στιγμή των νεοελληνικών ιδιωμάτων ή προς έναν αδιανόητο μέσο όρο.[23]

23. Συζήτηση και ανάπτυξη των προβληματισμών για τα θέματα βλ. στο Μπασέα-Μπεζαντάκου (2007).

Η λύση υποβάλλεται, αν σκεφτούμε τι είναι ένα corpus νεοελληνικών τοπωνυμίων προερχόμενο από χειρόγραφα και τι επιδιώκουμε συγκροτώντας το. Στην ουσία δεν πρόκειται για ένα σώμα *διαλεκτικού* υλικού. Δεν περιμένει κανείς από αυτό, ούτε καταφεύγει σε αυτό, για να λάβει πλήρεις και απακριβωμένες πληροφορίες ως προς τις φωνητικές/φωνολογικές διαφορές, π.χ. της Φωκίδας από τα Γρεβενά. Το *Λεξικό Τοπωνυμίων* αναπόφευκτα είναι *λεξιλογικού* προσανατολισμού και ενδιαφέροντος.

Στη συγκρότηση λοιπόν του corpus αναπαράγουμε την μορφή του τοπωνυμίου όπως την δίνουν οι πηγές, χωρίς να παίρνουμε όμως θέση ως προς την ακρίβεια, την ορθότητα ή την επάρκεια των σχετικών πληροφοριών. Και θα τολμούσα να πω κάτι αιρετικό: δεν μας ενδιαφέρει η φωνητική και η απόδοσή της, δηλ. δεν επιτρέπεται να μας ενδιαφέρει. Αν προσπαθήσουμε να καλύψουμε και αυτό το θέμα, δεν θα ολοκληρώσουμε ποτέ το Λεξικό. Και αν το ολοκληρώναμε, στην πραγματικότητα δεν θα προσφέραμε κάτι ουσιαστικά χρήσιμο στον χρήστη τέτοιου λεξικού.

Η ελάχιστη αλλά αναγκαία θέση που ο συντάκτης ενός τέτοιου corpus υποχρεούται να πάρει είναι απλώς να λημματογραφεί τις τοπικές μορφές των τοπωνυμίων με ενιαίο και συνεπή τρόπο και με βάση τον νέο Κανονισμό Συντάξεως του *ΙΛΝΕ*. Χωρίς αυτή την μέριμνα οι τοπικοί τύποι των τοπωνυμίων θα έπλεαν ανεντόπιστοι σε ένα πέλαγος εξαιρετικά δύσχρηστου πρωτογενούς υλικού. Η λημματογράφηση τοπωνυμίων (όπως και επωνύμων) δεν είναι εύκολη, ίσως μάλιστα αποδεικνύεται εγχείρημα δυσκολότερο από το αντίστοιχο στάδιο ενός λεξικού προσηγορικών. Η λημματογράφηση είναι η σημαντικότερη συνεισφορά του εκδότη (μαζί βέβαια με την εξασφάλιση της επάρκειας του υλικού και της ομοιογενούς γεωγραφικής κατανομής του).[24]

24. Εργασία ανάλογη με την τοπωνυμική έχει αρχίσει στο *ΚΕΝΔΙ* και για τα λοιπά κύρια ονόματα. Η εργασία όμως είναι αδύνατον να προχωρήσει ταχέως για πρα-

4. Το αυτοτελές Λεξικό Τοπωνυμίων του *ΚΕΝΔΙ*

Αυτή η πορεία (και η κατ' ουσίαν μετάθεση βάρους από τον τοπικό τύπο προς το λήμμα, και από την ετυμολογία στην χρήση), συνδέεται με τις απόψεις που ο Γ. Ν. Χατζιδάκις διαχρονικά υποστήριξε όσον αφορά στην ονοματολογία, όταν λ.χ. διαπίστωσε ότι «ἡ ἐτυμολογικὴ ἐξέτασις τῶν τοπικῶν ὀνομάτων […] πολλὰ παρέχει πράγματα τοῖς γλωσσοδίφαις καὶ ἱστορικοῖς. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος ὑπαγορεύει μᾶλλον ν' ἀπεχώμεθα νῦν αὐτῶν, ἅτε πάντοτε σχεδὸν προκειμένου περὶ παρακεκινδυνευμένης ἀποπείρας, ἢ ἀνὰ πᾶν βῆμα νὰ κινδυνεύωμεν νὰ σφαλῶμεν» (Χατζιδάκις 1893: 231), ή όταν προσυπέγραψε την άποψη του Whitney ότι «τὸ ἐρευνᾶν τὰ κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν λέξεως τινὸς δηλοῖ ἐξετάζειν ἀκριβέστατα πάσας τὰς περὶ τὴν σημασίαν καὶ τοὺς φθόγγους μεταβολὰς [...] καὶ ἡ μεταβολὴ τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἶναι πολλῷ οὐσιωδεστέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα» (Χατζιδάκις 1894: 125-126), ή όταν υπέδειξε πως θεμελιώδης αρχή της ονοματολογίας είναι «πρῶτον ἡ χρῆσις καὶ μετὰ τὸ ἔτυμον» (Χατζιδάκις 1920: 5).

κτικούς λόγους. Σημειώνουμε τώρα ότι το σχετικό υλικό των χειρογράφων είναι συγκριτικά περιορισμένο, αλλά και τα μεθοδολογικά προβλήματα διαφέρουν. Εδώ θα αναφέρουμε μόνο ότι και σε αυτό το θέμα το ονοματολογικό υλικό των χειρογράφων συλλογών του *ΚΕΝΔΙ* είναι πολύτιμο. Γνωρίζουμε π.χ. ότι οι συνήθως χρησιμοποιούμενες από τους μελετητές πηγές ως προς τα οικογενειακά ονόματα ή τα βαπτιστικά είναι οι εκλογικοί κατάλογοι, οι κατάλογοι του Ο.Τ.Ε. και εκδεδομένα έγγραφα/αρχεία. Καμιά από αυτές τις πηγές όμως δεν διαθέτει ταυτόχρονα αυτό που διακρίνει το σχετικό υλικό του *ΚΕΝΔΙ*: διαχρονική φύση υλικού, πολυτυπία (ως προς τα βαπτιστικά και οικογενειακά), και ιδίως βέβαια τον μεγάλο και γονητευτικό πλούτο των παρωνυμίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Αφρουδάκης, Α. (2001): «'Εργαλεία' που αναπτύχθηκαν από το *Αρχείο Τοπωνυμίων και Κυρίων Ονομάτων* (προσαρτημένο στο *Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού*) στο πλαίσιο του προγράμματος ΑΜΗΤΟΣ». *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 23: 159-225

Αφρουδάκης, Α. (υπό έκδ.): «Τοπωνύμια της Φθιώτιδας που δεν μαρτυρούνται ως προσηγορικά». Στο *Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία* (εκδ.), *Ονοματολογικά Φθιώτιδος. Πρακτικά Ε΄ Πανελλήνιου Ονοματολογικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας. Λαμία, 3-5 Οκτωβρίου 2008*, 289-294

Βαγιακάκος, Δ. Β. (1962-1964): «Σχεδίασμα περὶ τῶν τοπωνυμικῶν καὶ ἀνθρωπωνυμικῶν σπουδῶν ἐν Ἑλλάδι (1833-1962)». *Ἀθηνᾶ* 66 (1962): 300-424· 67 (1963-1964): 145-369

Βλάχος, Γεράσιμος (1659): *Θησαυρὸς τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς βάσεως τετράγλωσσος*. Βενετία: Ex Typographia Ducali Pinelliana

Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού 1983: *Γεωγραφικό λεξικό ελληνικών τοπωνυμίων*, τ. 1-3. Αθήνα: Γ.Υ.Σ.

Δημητράκος, Δ. (1953): *Μέγα λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*. Ἀθῆναι: Ἀρχαῖος Ἐκδοτικὸς Οἶκος Δημητρίου Δημητράκου Α.Ε.

Δρακάκης, Α. Θ. και Σ. Ι. Κούνδουρος (1939-1940): *Ἀρχεῖα περὶ τῆς συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων 1836-1936 καὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ κράτους*, τ. 1-2. Ἀθῆναι: Τύποις «Γραφικαὶ Τέχναι»

Ευθυμίου, Α. και Γ. Κάρλα (2005): «Οι περιπέτειες ενός Καζανόβα στα λεξικά της Νεοελληνικής: ο λεξικογραφικός χειρισμός των κυρίων ονομάτων με μεταφορική σημασία». *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 25: 5-34

Ευθυμίου, Α. και Τ. Σαραφίδου (2006): «Ο λεξικογραφικός χειρισμός των εθνικών κυρίων ονομάτων με μεταφορική σημασία». *Γλωσσολογία* 17: 169-198

ΙΛΝΕ (1933-1989): *Ἱστορικὸν λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς τῆς τε κοινῶς ὁμιλουμένης καὶ τῶν ἰδιωμάτων*, τ. 1-5.2 (Α-δαχτυλωτός). Ἀθῆναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν

Καραναστάσης, Α. (1984-1992): *Ἱστορικὸν λεξικὸν τῶν ἑλληνικῶν ἰδιωμάτων τῆς Κάτω Ἰταλίας*, τ. 1-5. Ἀθῆναι: Ἀκαδημία Ἀθηνῶν

Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος (1961-1962): *Στοιχεῖα συστάσεως καὶ ἐξελίξεως τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων ἀπὸ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ Νόμου ΔΝΖ΄ τοῦ ἔτους 1912 καὶ ἐφεξῆς*. Ἀθῆναι: ΚΕΔΚΕ

Κεντρική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων Ελλάδος 2002: *Λεξικό διοικητικών μεταβολών των Δήμων και Κοινοτήτων 1912-2001*, τ. 1-2. Αθήνα: ΚΕΔΚΕ-ΕΕΤΑΑ

Κωστάκης, Θ. (1986): *Λεξικό της τσακωνικής διαλέκτου*, τ. 1-3. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (1998): *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ./Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)

Μπαμπινιώτης, Γ. (2005[2]): *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας

Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. (2007): «Δωδεκανησιακά φωνητικά στοιχεία σε τοπωνύμια της Σίφνου». Στο *Κ.Ε.Ν.Δ.Ι.-Ι.Λ.Ν.Ε* και *Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία* (εκδ.), *Ονοματολογικά Κυκλάδων. Πρακτικά Δ΄ Ονοματολογικού Συνεδρίου. Τήνος, 20-22 Οκτωβρίου 2005* (*ΟΝΟΜΑΤΑ* 19). Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 597-604

Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χ. (υπό έκδ.): «Λαϊκή 'ετυμολογία' τοπωνυμίων. Περιπτώσεις από το νομό της Φθιώτιδας». Στο *Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία* (εκδ.), *Ονοματολογικά Φθιώτιδος. Πρακτικά Ε΄ Πανελλήνιου Ονοματολογικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας. Λαμία, 3-5 Οκτωβρίου 2008*

Σταματελάτος, Μ. και Φ. Βάμβα-Σταματελάτου (2006[2]): *Επίτομο γεωγραφικό λεξικό της Ελλάδος*. Αθήνα: Ερμής

Συμεωνίδης, Χ. (2010): *Ετυμολογικό λεξικό των νεοελληνικών οικωνυμίων*, τ. 1-2. Λευκωσία/Θεσσαλονίκη: Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1982): *Τα οικογενειακά-μας ονόματα*. Θεσσαλονίκη: Α.Π.Θ./Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη)

Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1893): «Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Μορέας». *Ἀθηνᾶ* 5: 231-238

Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1894): «Συμβολὴ Δ΄ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης (Ἐκ τοῦ *Παρνασσοῦ* Τόμ. ΙΣΤ΄ ἔτους 1894)». Στο Γ. Ν. Χατζιδάκις , *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*, τ. 1. Ἀθῆναι: Τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου, 1905, 123-140

Χατζιδάκις, Γ. Ν. (1920): «Ἐτυμολογικὰ καὶ συντακτικά». *Λεξικογραφικὸν Ἀρχεῖον* 5: 3-16

Adams, M. (2002): «*DARE*, history, and the texture of the entry». *American Speech* 77: 370-382

AHDEL (2011[5]): *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt

Anderson, J. (2007): *The Grammar of Names*. Oxford: Oxford University Press

Ashley, L. (1995): «Folk etymology in the place names of the United States». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 471- 475

Cameron, K. (1996): *English Place-Names*. London: Badsford

Cassidy, F. (1995): «Place name study: Getting started». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 2, 1426-1429

Christodoulou, M. και K. Konstantinidis (1987): *A Complete Gazetteer of Cyprus*. Nicosia: Republic of Cyprus

Dictionary of American Regional English (1985 -): F. G. Cassidy και J. Huston (εκδ.): *Dictionary of American Regional English*. Cambridge Mass.: Belknap Press of Harvard University Press

Eicher *et al*. (εκδ.) (1995): Eicher, E., G. Hilty, H. Löffler, H. Steger και L. Zgusta (εκδ.): *Namenforschung - Name Studies - Les noms propres. Ein internationales Handbuch zur Onomastik - An International Handbook of Onomastics - Manuel international d'onomastique*, τ. 1-2. Berlin/New York: Walter de Gruyter

Ekwall, E. (1960): *The Concise Oxford Dictionary of English Place-Names*, Oxford, Clarendon Press

Fraser, P. M. και E. Matthews (1987-): *A Lexicon of Greek Personal Names*, τ. 1-6. Oxford: Clarendon Press, [e-book:http://www.lgpn.ox.ac.uk/online/index.html]

Georgacas, D. και W. McDonald (1967): *Place Names of Southwest Peloponnesus*. Minneapolis: University of Minnesota Press

Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ): Institut für Österreichische Dialekt- und Namenlexika (εκδ.) (1963-), *Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich (WBÖ).* Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

Laur, W. (1995): «Morphologie und Wortbildung der Ortsnamen». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 2, 1370-1375

Lindner, Th. (1995): «Griechische (inkl. mykenische) Ortsnamen». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 690-705

Masson, O. (1995): «Les noms propres d'homme en grec ancien». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 706-710

Middle English Dictionary 1952-2001: R. Lewis (εκδ.): *Middle English Dictionary*, τ. 1-3. Ann Arbor: University of Michigan Press

Mills, A. D. (1998): *A Dictionary of English Place-Names*. Oxford: O.U.P.

Mills, A. D. (2003): *A Dictionary of British Place-Names*. Oxford: O.U.P.

Möller, L. (1995): «Methods and problems in proper name lexicography». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 324-328

Morris, W. (εκδ.) (1969): *The American Heritage Dictionary of the English Language*. New York: American Heritage Pub. Co.

Mufwene, S. (1988): «Dictionaries and proper names». *International Journal of Lexicography* 1.3: 268-283

Nègre, Er. (1991): *Toponymie générale de la France* τ, I-III. Genève: Librairie Droz S.A.

Ó Maolalaigh, R. (1998): «Place-names as a resource for the historical linguist». Στο S. Tylor (εκδ.), *The Uses of Place Names*. Edinburgh: Scottish Cultural Press, 12-53

OED 1989[2]: J. Simson και E. Weiner (εκδ.), *Oxford English Dictionary*, τ. 1-20. Oxford: Clarendon Press

Pape, W. και G. Benseler (1911[3]): *Wörterbuch der griechischen Eigennamen*, τ. 1-2. Braunschweig: Vieweg. [ανατύπωση Graz: Akademische Druck- u. Verl.-Anst. 1959]

PLP 1976-1995: E. Trapp, R. Walther, H.-V. Beyer, K. Sturm-Schnabl, E. Kislinger, S. Kaplaneres και I. Leontiadis (εκδ.), *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, τ. 1-15. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften

Ramge, L. (1995): «Arbeits- und Darstellungstechniken der Namenforschung: Atlanten». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 312-317

Schweizerisches Idiotikon: Verein für das Schweizerdeutsche Wörterbuch (εκδ.) (1881-): *Schweizerisches Idiotikon: Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache* (Begonnen von F. Staub und L. Tobler und fortgesetzt unter der Leitung von A. Bachmann, O. Gröger, H. Wanner, P. Dalcher, P. Ott und H.-P. Schifferle). Frauenfeld: Huber

Scott, M. (2004): «Uses of Scottish place-names as evidence in historical dictionaries». Στο Ch. J. Kay, C. A. Hough, I. Wotherspoon (εκδ.), *New Perspectives on English Historical Linguistics. Volume II: Lexis and Transmission. Selected papers from 12 ICEHL, Glasgow, 21-26 August 2002* (Current Issues in Linguistic Theory 252). Amsterdam: J. Benjamins, 213-225

Seebold, E. (1995): «Wortgeschichte/Etymologie der Namen». Στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 602-610

Simpson, A. και P. Durkin (2004): «The Oxford English Dictionary today». *Transactions of the Philological Society* 102: 335-374

Webster's (1979[2]): Webster, N. και J. L. McKechnie (1979[2]): *Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language, unabridged: Based Upon the Broad Foundations Laid Down by Noah Webster*. New York: Simon & Schuster

Wiesinger, H. (1995): «Die Bedeutung der Eigennamen: Volksetymologien», στο Eicher *et al*. (εκδ.) (1995), τ. 1, 463-471